

Justiitsministri kõne kohtunike täiskogul 30.05.2024.a Pärnus

Justiitsministri kõne kohtunike täiskogul 3. juunil 2022 (alus kohtute seadus § 38 lg 3 p 1: Täiskogu kuulab ära Riigikohtu esimehe ja justiitsministri ettekande kohtu- ja õigussüsteemi arengust).

Austatud kohtunikud ja täiskogu külalised,

Soovin, et saaksin siin teie ees seistes rääkida vaid positiivsetel teemadel, kuid paraku elame huvitaval ajal, kus ühiskonnas on samal ajal toimumas väga palju kiireid muutusi. Maailm meie ümber liigub ühest kriisist teise, neist tõsisem on viimastel aastatel kindlasti Euroopa julgeolekut puudutav, kuid ka Eesti riigieelarve seis ei ole kiita. See tähendab, et **kokku tuleb hoida kõigil**, nii vaimselt ühiskonnana Venemaa järjest laieneva mõjutustegevuse vastu kui ka majanduslikult.

Kohtusüsteem ei seisa kuidagi ülejäänud maailmast eraldi. Ühiskonnas toimuv kandub ka kohtutesse üle. Just kohtud puutuvad oma töös igapäevaselt inimeste ja nende muredega kokku. Olgu neiks teemadeks vananev elanikkond ja majandusraskused või viimasel paaril aastal üle pika aja taas kasvule suundunud kuritegevus. **Ometi peituvad neis kriisides ka võimalused.** Arengud ja innovatsioon sünnivad just siis, kui on raske, mitte siis, kui on mugav. Seega tuleb olla tark ja kasutada keerulist olukorda ära parimal moel.

Alustama peab sellest, kus king kõige rohkem pigistab ehk üha kasvavast töökoormusest ja menetlusaegade pikenemisest. Aastast aastasse on kohtuasjad muutunud keerukamaks, sest õigussuhted on üha enam piiriülesed ja omavahel põimunud. Kõik see kajastub kohtuniku töölaual.

Eelmise suve lõpus küsisime kohtunike käest, mis asjad ei peaks olema kohtuniku laual, mis ei ole õigusemõistmine või kuidas saaks kohtumenetlust optimeerida. Praeguseks oleme justiitsministeeriumi kolleegide ja Riigikohtuga kõik ettepanekud läbi vaadanud ja valmis on saanud **tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise väljatöötamiskavatsus**. Ettepanekud sisaldavad sätteid, mille eesmärk on tagada kohtute efektiivsem ressursikasutus ning kohtumenetluse optimeerimine. Väljatöötamiskavatsuse arvamuse andmiseks saatmine on planeeritud juunisse.

Samuti on valmis saamas **halduskohtumenetluse seadustiku muutmise eelnõu**, millega soovime vähendada mittevajalikke menetlusi ja ühtlustada kohtute koormust – nii on tehtud ettepanek kaotada vaidlustuskomisjon ning jagada kinnipeetavate kaebusi üleriigiliselt. Eelnõu valmimine ja kooskõlastusringile saatmine on planeeritud juunis. Eelnõu valitsusele ja riigikogule esitamine on planeeritud septembris.

Kui ma umbes kaks kuud tagasi ametisse astusin, ütlesin nii: „Minu eesmärk justiitsministrina on, et Eestis oleks maailma parim

õigussüsteem, kus oleks head ja lihtsad normid, kiire menetlus, ja kohtulahendid tuleks kiiresti. See oleks ideaalmaailm, mille poole me võiks püüelda. Meie juristkond on väga tark ja intelligentne ning mul pole mingit kahtlust, et keegi hakkama ei saaks.“

Kohtumenetluse kiirus ei saa kunagi olla eesmärk omaette, kuid teisalt peame tajuma ka seda, mida ühiskond meilt ootab ja aastatepikkused suure avalikkuse tähelepanu all peetavad menetlused ei aita kaasa kohtute kui institutsiooni usaldusväärsusele. Kahjuks räägivad numbrid enda eest ja näiteks kriminaalasjade üldmenetlustes on keskmine menetlusaeg esimeses astmes kasvanud võrreldes kuue aasta taguse ajaga ligikaudu kaks korda – 153 päevalt 2018. aastal 311 päevale 2023. aastal.

Ratsionaalselt ei saa diskuteerida selle üle, kui pikk või lühike peaks kohtulik arutelu olema, kuna keerulisemate ja mahukamate asjade arutamine peabki oma ülesande täitmiseks kauem aega võtma. Samas ei saa olla aktsepteeritav näiteks olukord, kus süüdistatav peab viibima pikalt kinnipidamiskohas ilma, et tema süü oleks kindlaks tehtud ja seega hoiab riik vahi all potentsiaalselt süütuks osutuvat inimest. Ühtki alusetult vangistuses viibitud päeva ei ole inimesele võimalik reaalselt tagasi anda, isegi, kui seda hiljem rahaliselt talle hüvitatakse. **Pikem menetlus tähendab suuremaid kulusi ka kõikidele asjaosalistele, mistõttu on meie eesmärk leida viise menetluste kiirendamiseks, andmata sealjuures järelle kvaliteedis.**

Seetõttu väärrib eraldi märkimist **kriminaalmenetlusseadustiku muutmise eelnõu**, mis pakub lahendusi kriminaalasjade kohtutes menetlemise kiiremaks ja kuluefektiivsemaks muutmiseks nii, et kvaliteet selle juures ei kannataks. Eelnõu on ministeeriumis valmis saanud ja kavatseme selle lähiajal kooskõlastusringile saata. Selle eelnõu väljatöötamisse on oma panuse andnud nii kohtunikud, prokurörid, advokaadid kui õigusteadlased. Seega suuresti inimesed, kes ise protsessidel osaledes tajuvad kõige paremini kitsaskohti, mis menetlusaegu pikendavad.

Olulisemate muudatustena tõmbame piirid klassikalistele menetluse venitamise vahenditele, piirame määruskaebuste ja uurimiskaebuste esitamise õigust ja anname võimaluse määrusi senisest rohkem vormistada pealdisena, anname kohtule võimaluse seada kohtukõnede pikkusele maksimaalse ajalimiidi. Lisaks läheb lihtsamaks tsiviilhagi kriminaalmenetlusest lahti haakimine ning korrastame lühimenetluse regulatsiooni.

Teise teemana menetlusaegade kõrval tuleb korrata eelmiste justiitsministrite väljaöeldut. Minagi pean vajalikuks õiguskaare digitaliseerimist ja jätkan varasemate initsiatiivide toetamist. **Õiguskaare digitaliseerimine tähendab pööret kõigis teenustes.** Oleme justiitsministeeriumis sõnastanud põhimõtted, mida ühtlaselt kõigi teenuste puhul üritame jälgida.

Esiteks peab justitiisüsteem olema inimkeskne, arusaadav ja digitaalselt kättesaadav. Meie süsteeme kasutavad väga erinevad inimesed, kes on väga erinevates rollides. Kõik nad peavad mõistma, mida mingi teenus endas hõlmab, mida miski tähendab ning mis on ühe või teise otsuse või otsustamatuse tagajärjed. Kes on hageja, kes on avaldaja? Miks ma ise võin võlgadesse sattuda, kui kohtus kaotan? Mis siis juhtub, kui ma saabunud täituri otsust ei tasu, vaid jätan selle tähelepanuta? Mida mingi vormielement kuskil ekraanivormil minule arusaadavas keeles tähendab?

Teiseks kasutame digitaalseid lahendusi efektiivsuse suurendamiseks. See, mida saab teha masin, seda peaks tegema masin. See võib tähendada tehisintellekti, kuid pigem esmajoones pelgalt reeglipõhist automatiseerimist.

Kolmandaks peame justitiisüsteemi sees ja oma partneritega vahetama digitaalseid masintöödeldavaid andmeid. Ehk siis me ei tohiks ei organisatsiooni sees ega sellest väljapoole e-kirjadega või paberil toimikuid vahetada. Peame jõudma nii kaugele, et tekitame süsteemidesse andmestikud, mida saab taaskasutada teistes protsessides. Lihtne näide on see, et kui kohus teeb otsuse, siis seda otsust sisse kandes tekib karistusregistrisse kanne.

Neljandaks peame otsuseid tehes ja suundi valides toetuma andmetele ja mõistma tehtu mõjusid. Andmed näitavad meile, kus tekivad tegelikud n.ö pudelikaelad. Ülevaade sellest, mis kohtus toimub, on peegeldus sellest, mis Eesti ühiskonnas toimub, mis meie riigi eri

paigus ja ühiskonnakihtides aset leiab. Andmetel põhinev olukorrateadlikkus annab võimaluse poliitikat mõjusalt ja sihistatult kujundada. See teadmine saab tulla aga kohtusüsteemi seest. Mitte ainult teavet selle kohta, mitu kohtuasja alustati, vaid mille üle vaieldakse, kes vaidlevad omavahel, kuidas seda liiki vaidlused on ajas muutumas, kas on uusi trende tekkimas, kas varasemalt tehtud muudatused õigusruumis on toonud soovitud kasu.

Eraldi soovin esile tõsta **kriminaalmenetluse digitaliseerimise pilootprojekti Harju Maakohtus**, justiitsministeerium pakub tuge projekti tehniliste lahendustega. Tunnustan projektis osalejaid ja loodetavasti saavad teised kohtud samuti peatselt liituda. Kõige edukamad on need lahendused, kus teenuse kasutaja ise on see, kes ütleb arendajale, mida see süsteem tegema peab. Kui kohtud võtavad ise oma teenuste arenduste tellimise enda kätte, siis valmivad ka teie jaoks kõige paremini sobivad lahendused.

Samuti tunnustan kohtusüsteemi panust tehisintellekti võimaluste otsimisel ja kasutamisel oma töös, menetlusosalistega suhtlemisel ja andmepõhise töövahendi loomisel. Kindlasti teeme ka siin koostööd ja aitame leida lahendusi.

Tänase täiskogu päevakorras on arutelud kohtute edasiste arengusuundade üle. Justiitsministrina näen toimuvat positiivses võtmes. Kohtusüsteemi soov vähendada vastutuse hajumist kohtute haldamisel on positiivne ja tervitatav. Töötame ministeeriumis

kohtuhaldusmudeli eelnõuga, mis peaks samuti peagi minema kooskõlastusringile. Eelnenud väljatöötamiskavatsusele on kohtunikkond aktiivselt tagasisidet andnud. Mudeli väljatöötamises on lisaks ministeeriumi esindajatele osalenud nii riigikohtu, Viru maakohu, Tallinna ringkonnakohtu ja Tartu maakohu esindajad kui ka Tartu kohtute kohtudirektor.

Lühidalt väljatooduna antakse selle muudatusega kohtute haldamise ülesanded, mida seni on täitnud valdavalt justiitsministeerium, üle kohtusüsteemile endale. Kohtute haldamise nõukoja asemele luuakse strateegilise tasandi otsustuskogu – **kohtute arendus- ja haldusnõukogu**. Kolmandaks luuakse kohtusüsteemi eraldiseisev **kohtuhaldusteenistus** kohtute igapäevase tegevuse arendamiseks ning tugiteenuste ühetaoliseks ja heal tasemel pakkumiseks. Näiteks lähevad siia alla infotehnoloogia, personali, kantselei ja turvalisuse teemad.

Juba eespool mainitud teemana kordan taas üle ka seda, et kohtusüsteem ei seisa ülejäänud ühiskonnast eraldi. Mis toob mind selle juurde, et peame oskama rääkida kohtusse pöörduvate inimestega keeles, mida nad mõistavad. Kui inimene saab kohtust enda suhtes tehtud lahendi, peab ta selles toodud peamistest järeldustest aru saama ka ilma juristi abita. Samas suunas tahame liikuda justiitsministeeriumis. Teeme oma tööd inimeste ja ettevõtjate heaks. Selge keele kasutamine on siin üks võtmetähtsusega kohti, et mõjuksime riigina usaldusväärselt ega võõrduks inimestest, kes seisavad väljaspool justiitsüsteemi.

Väga oluline on ka see, kes seisab teenuste arendamisel tavalise inimese huvide eest. Inimese, kellel puuduvad eriteadmised või kes ei tunne õigusaktide sisu. Tema jaoks peab teenus olema arusaadav ja mõistetav. Seega kutsun teid üles oma teenuseid just sellest mõttest lähtuvalt arendama.

Olete kindlasti kuulnud, et jõudsime paari päeva eest valitsuses 2024. aasta negatiivse **lisaelarve osas põhimõttelisele kokkuleppele** ning ministeerium vaatab nüüd, milliste ridade arvelt kokku hoida saame. Täpsematest kokkuhoiukohtadest ja summadest ei saa veel täna rääkida, kuid selge on see, et olukord on keeruline ja arvestama peab, et see puudutab kogu justiitsüsteemi. Minu eesmärk on, et vähemalt tänavu kohtutes palku ei vähendata ja töötajaid ei koondata. Järgmise aasta osas tuleb selgus augusti lõpus pärast riigieelarve läbirääkimisi. Need kokkulepped, mis kõrgemate riigiteenijate ametipalkade indekseerimise taastamise osas on tehtud, kehtivad endiselt.

Täna teid hea koostöö eest erinevate elnõude väljatöötamisel ja digiarenduste tegemisel ning võtkem väljakutseid kui võimalust muutusteks ja positiivseks arenguks. Soovin teile tänaseks head täiskogu jätku ning viljakaid arutelusid!

